

УДК 658.5

*Н. І. Петренко
к.е.н., доцент,
професор кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний
технологічний університет*

КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА АНАЛІЗУ РУХУ ПАСИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ. Розробка чіткої методики економічного аналізу стану пасивів підприємства для фінансового аналітика є необхідною, оскільки для аналітика мають важливе значення такі параметри, як рентабельність власного капіталу, активів і продажів, співвідношення між позиковим і власним капіталом, частка власного капіталу у валюті балансу, а також оцінка ймовірних ризиків [1, с. 78-79]. Ці показники дозволяють аналітику визначити можливі “точки зростання” і перспективні напрями, які дають можливість підприємству в майбутньому досягти успіху в реалізації вибраної фінансової стратегії.

Вагомий внесок у розкриття питань щодо формування та вдосконалення методики економічного аналізу стану пасивів здійснили Г.М. Давидов, В.М. Малахова [2], М.В. Мельник, В.Г. Когденко [3], Г.В. Савіцька [5], В.В. Сопко [6], Л.Н. Чечевіцина [7] та ін. Попри великомасштабність проведених досліджень і обґрунтованість отриманих висновків аналіз стану пасивів розглядається поверхнево, відсутня повна послідовна методика, натомість, розкривається аналіз шляхом довільного розрахунку необхідних коефіцієнтів, які сприяють визначенню фінансового стану, ділової активності, ліквідності та платоспроможності, незважаючи на те, що саме аналіз стану пасивів є підґрунтям визначення перерахованих вище аспектів діяльності підприємства, а тому пасиви потребують окремого всебічного економічного аналізу із застосуванням індуктивного методу, здійсненню якого сприятиме розробка комплексної методики економічного аналізу стану пасивів.

Мета дослідження полягає у вивченні існуючих підходів до економічного аналізу стану пасивів, визначенні місця та ролі

економічного аналізу стану пасивів в системі аналізу фінансового стану підприємства та удосконаленні процесу здійснення аналізу стану руху пасивів для оперативного отримання релевантних показників щодо руху пасивів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз руху пасивів є важливим і невід'ємним етапом економічного аналізу господарської діяльності підприємства, зокрема в частині визначення його фінансового стану. Проведення аналізу фінансового стану підприємства (його стійкості, ділової активності, ліквідності та платоспроможності) свідчить про те, що етапи кожного із зазначених напрямів економічного аналізу попередньо потребують здійснення аналізу стану пасивів, що й пояснює виділення нами економічного аналізу стану пасивів підприємства окремим етапом. Однак, він є не лише етапом, який сприяє отриманню статистичних даних, необхідних для їх подальшого використання за напрямками економічного аналізу, а й завдяки встановленню тенденції зміни структури капіталу, його складових та показників, є стійким підґрунтям – початковою інформаційною базою визначення рівня фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності та інших визначених складових фінансового стану, який, в першу чергу, залежить від оптимальності співвідношення власного та залученого капіталу.

Беручи до уваги нерозривний зв'язок аналізу стану пасивів з визначенням фінансового стану: фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, кредитоспроможності та ділової активності підприємства, відзначимо нагальну потребу у розробці комплексної методики аналізу пасивів.

Під методикою економічного аналізу слід розуміти визначення та застосування сукупності спеціальних методів, способів, прийомів та правил аналітичного дослідження, які дозволяють провести аналіз найбільш ефективно, системно, якісно та у логічній послідовності.

На наш погляд, процес здійснення аналізу стану пасивів повинен складатися з трьох етапів: організаційного, методологічного та результативного.

Необхідність проведення першого етапу – організаційного – пояснюється тим, що ключовою помилкою при розробці

науковцями методики аналізу стану пасивів є нехтування обов'язковими вимогами, які висувуються до організації визначеного процесу. Тому, проведенню якісного і комплексного аналізу стану пасивів сприятиме застосування представленого на рис. 1.

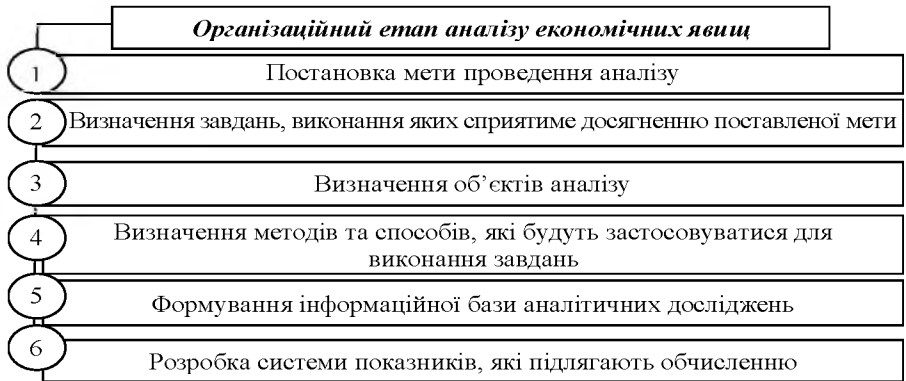

Рис.1. Стадії організаційного етапу аналізу економічних явищ

Стадії організаційного етапу економічного аналізу стану економічних явищ, визначені на рис. 1 є загальними, однак, враховуючи те, що пасиви – це складний об'єкт аналізу, що підтверджується використанням аналітичної інформації не лише з метою аналізу стану та зміни самих пасивів, але й з метою виявлення впливу їх змін на діяльність підприємства в цілому та окремих її аспектів, адаптуючи загальну методику до методики економічного аналізу стану пасивів, зауважимо, що постановці мети передуватиме визначення виду та напрямку економічного аналізу. Таким чином, аналіз пасивів підприємства пропонуємо розглядати у вузькому та у широкому значенні.

Процес проведення економічного аналізу стану пасивів у широкому значенні передбачає систематизацію всіх економічних процесів, на які впливає зміна структури пасивів з ціллю розрахунку всіх можливих економічних показників, на які вони мають вплив, і які у майбутньому будуть використані при проведенні експрес-аналізу або поглибленого аналізу. Метою такого аналізу є діагностика стану пасивів заради формування інформаційної бази, вивчення якої сприятиме здійсненню якісного

аналізу фінансового стану підприємства та його складових: оцінки ділової активності, платоспроможності, ліквідності і т.д.

У вузькому ж значенні аналіз стану пасивів здійснюється з метою встановлення відповідності стану пасивів його цільовим параметрам функціонування, виявлення його потенційних можливостей, встановлення причинно-наслідкових змін, що відбулися в структурі пасивів, та виявлення факторів, які спровокували ці зміни.

Окрім розглянутого поділу економічного аналізу стану пасивів – за обсягом, він підлягає поділу і за іншими класифікаційними ознаками. Відмітимо, що кожен вид економічного аналізу стану пасивів має свою специфіку. Зокрема В.О. Подольська [4] вважає, що основними об'єктами економічного аналізу стану пасивів є процес формування і використання капіталу. Однак, оскільки об'єктом економічного аналізу стану підприємства в цілому є його фінансовий стан, цілком логічно, що при проведенні аналізу стану пасивів важливу роль відіграє дослідження і аналіз стану та динаміки руху їх складових. Це, в свою чергу, дає змогу вважати структуру пасивів об'єктом їх аналізу, а аналіз структури пасивів окремим видом економічного аналізу стану пасивів, за класифікаційною ознакою – за об'єктами.

Відповідно до встановлених стадій організаційного етапу (рис. 1) наступним кроком є формування завдань економічного аналізу. Слушною є думка проф. В.О. Шевчука, О.В. Коновалової та В.П. Пантелеєва, які вважають, що основними завданнями економічного аналізу стану пасивів є:

- аналіз обсягу і динаміки капіталу підприємства;
- аналіз структури капіталу та її зміни в оцінках до зміни фінансового стану;
- аналіз складу та структурних змін власного і залученого (довготермінового і короткотермінового) капіталів;
- пошук резервів збільшення капіталу, підвищення рівня його віддачі та зміцнення фінансової стійкості підприємства;
- розрахунок необхідних коефіцієнтів та пояснення результатів цих розрахунків. Відмітимо, що визначені завдання характерні здебільшого для визначення аналізу стану пасивів у широкому значенні [8, с. 115].

Пропонуємо доповнити визначений список завданнями, які слід виконувати при здійсненні аналізу стану пасивів підприємства у вузькому значенні:

- виявлення рівня забезпеченості підприємства власними коштами;
- встановлення найоптимальнішого співвідношення між власним та залученим капіталом;
- діагностика стану пасивів, виявлення і встановлення тенденції змін, що відбулися в структурі пасивів, виявлення причин та діагностика факторів цих змін, прогнозування наслідків, які тягнуть за собою виявленні відхилення;
- оцінка ефективності формування пасивів;
- оцінка ефективності розміщення капіталу;
- оцінка ефективності використання капіталу (прибутковість, рентабельність).

При формуванні завдань економічного аналізу стану пасивів підприємства у вузькому значенні, з метою їх деталізації, слід враховувати поділ пасивів на власний та залучений капітал (рис. 2).

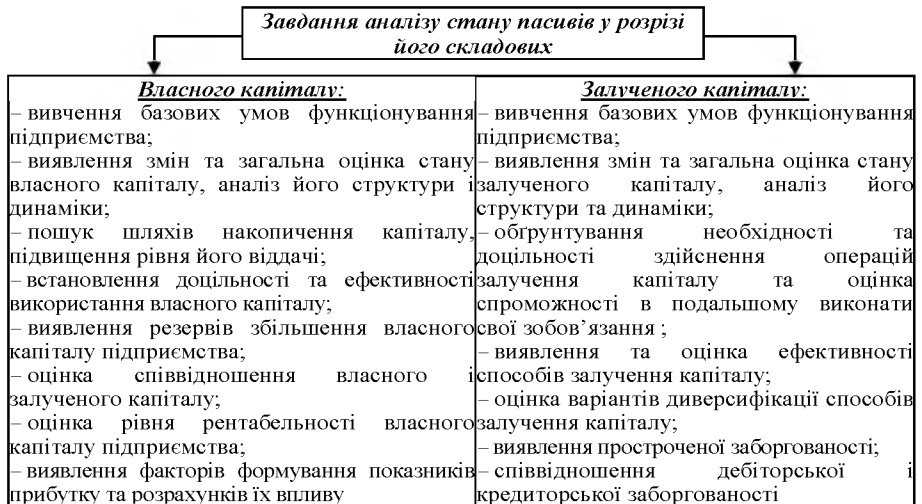

Рис.2. Завдання, що підлягають вирішенню при здійсненні аналізу пасивів підприємства у вузькому значенні

Звісно, від виду економічного аналізу, завдання і мета підлягають конкретизації, тому на рис. 2 відображено найбільш загальні формулювання завдань, які виконує аналітик у процесі здійснення аналізу стану пасивів.

Обов'язковою вимогою при розробці процесу економічного аналізу стану пасивів є визначення об'єкту аналізу. Залежно від поставленої мети аналітик обирає об'єкт, який підлягає всебічному аналізу. Об'єктом економічного аналізу стану пасивів може виступати стан структурних елементів власного та залученого капіталу, а також процес їх формування та витрачання.

Наступною стадією є визначення методів та прийомів, застосування яких сприятиме вирішенню поставлених перед аналітиком завдань. В процесі економічного аналізу стану пасивів підприємства використовуються як загальні, так і спеціальні методи, які, в свою чергу, поділяються на формалізовані та неформалізовані. Найбільш використовуваними при проведенні економічного аналізу стану пасивів є:

1. Метод порівняння – використовується з метою визначення змін, які відбулися в структурі пасивів підприємства, сприяє визначенню тенденції та динаміки руху складових пасивів. Метод порівняння може здійснюватися за горизонтальним та вертикальним напрямками. Горизонтальний напрям використовується для визначення абсолютних і відносних відхилень вартості складових пасивів, темпів приросту пасивів та інших показників динаміки, тобто застосовується у момент порівняння показників звітного періоду з показниками попереднього періоду, з показниками аналогічного періоду минулого року та з відповідними показниками за ряд попередніх періодів.

Вертикальний аналіз застосовується при здійсненні структурного аналізу стану капіталу. Саме застосування цього методу дозволяє визначити питому вагу складових пасивів у загальній їх сумі, в окремих розділах та валюті балансу.

2. Метод деталізації – полягає у розподілі процесу економічного аналізу стану пасивів на окремі етапи, у розрізі аналізу стану його складових, з метою отримання повної інформації про стан кожного елементу пасивів, що дозволить деталізовано проаналізувати стан пасивів в цілому.

3. Балансові методи – методи, застосування яких призводить до встановлення кількісного співвідношення між складовими пасивів та сприяє розрахунку відносних показників.

Наступна стадія передбачає підбір інформаційних джерел, необхідних для проведення аналізу стану пасивів. Джерелами інформації економічного аналізу стану пасивів є дані бухгалтерського обліку, фінансової звітності, нормативно-довідкові дані та дані спеціальних обстежень, зокрема, висновку контролера, облікової політики підприємства та договорів.

Наступний крок передбачає формування системи показників, розрахунок яких сприятиме виконанню завдань та досягненню мети економічного аналізу стану пасивів.

Запропоновані стадії сприяють здійсненню організаційного етапу аналізу стану пасивів підприємства, який є підґрунтям проведення якісного аналізу стану пасивів.

Другий етап проведення економічного аналізу стану пасивів – методологічний – передбачає формування найоптимальнішого і найефективнішого механізму проведення економічного аналізу стану пасивів, який по суті, характеризується виконанням завдань аналітиком у найбільш доцільній послідовності. Враховуючи пропозиції попередників, визначено стадії методичного етапу процесу економічного аналізу стану пасивів підприємства (рис. 3).

Аналіз стану пасивів здійснюється у розрізі його укрупнених статей, які характеризують склад власного та залученого капіталу. Роботу аналітика-практика полегшує застосування таблиць, за допомогою заповнення яких аналізується структура відповідних розділів пасиву, знаходиться їх відсоткове співвідношення, зміни (абсолютні і відносні), що мали місце у досліджуваному періоді.

Наступна стадія – загальний аналіз стану пасивів, яка передбачає встановлення співвідношення між власним та залученим капіталом, що характеризується оцінкою власного і залученого капіталу, розрахунком показників автономності та коефіцієнта фінансової залежності.

Таким чином, здійснення загального економічного аналізу стану пасивів дозволяє:

– визначити рівень забезпеченості підприємства власними ресурсами;

Методичний етап проведення аналізу стану пасивів

- 1 Вивчення фінансової звітності підприємства за формальними ознаками, зокрема в частині відображення стану пасивів підприємства, ознайомлення з висновком контролера (якщо він є) та обліковою політикою підприємства
- 2 Аналіз загального стану пасивів, їх структури, оптимальності співвідношення власного і залученого капіталу. Передбачає формування таблиці, розрахунок показників автономії та фінансової залежності
- 3 Аналіз стану власного капіталу. Включає оцінку структури власного капіталу та аналіз її якості. Передбачає формування аналітичної таблиці та розрахунок показників маневреності власного капіталу, оборотності власного капіталу та його рентабельності
- 4 Аналіз стану залученого капіталу. Передбачає здійснення оцінки структурних елементів пасивів, аналіз довгострокових та короткострокових зобов'язань, виявлення простроченої заборгованості, наявність та аналіз стану стійких пасивів. Передбачає формування аналітичної таблиці та розрахунок відповідних показників
- 5 Аналіз ефективності й інтенсивності використання капіталу

Рис. 3. Стадії методичного етапу аналізу стану пасивів

- виявити рівень його фінансової стійкості та рівень фінансової залежності від інших суб'єктів господарювання;
- спрогнозувати подальші перспективи розвитку господарської діяльності підприємства.

Актуальним на даному етапі є використання методу горизонтального і вертикального порівняння.

Наступною стадією є аналіз стану власного капіталу, який характеризується аналізом стану його складових, встановленням динаміки зміни вартості складових власного капіталу, визначенням питомої ваги кожного елементу в структурі пасивів та окремих його розділах. Розрахунок питомої ваги сприяє встановленню частки кожного елементу власного капіталу у загальній його вартості та у валюті балансу, що дозволяє виявити причини та наслідки змін, що відбулися та їх вплив на зміну величини власного капіталу та вартості валюти балансу в цілому. Аналіз стану статутного капіталу передбачає здійснення оцінки таких аспектів: повноти формування статутного капіталу, що здійснюється на основі установчих документів; ступеня зміни величини статутного капіталу за період, який аналізувався; факторів, що призводять до змін у статутному капіталі.

Аналіз стану нерозподіленого прибутку дозволяє дослідити тенденцію зміни частки прибутку в загальній сумі власного капіталу шляхом встановлення співвідношення нерозподіленого прибутку звітного року до суми власного капіталу підприємства, що включає такий прибуток. Володіння інформацією, отриманою при проведенні економічного аналізу стану нерозподіленого прибутку дозволяє встановити рівень ділової активності підприємства.

Збільшенню величини нерозподіленого прибутку сприяє зростання нерозподіленого прибутку у звітному періоді (наростаючим підсумком), зміна облікової політики підприємства. Основними факторами, які призводять до зменшення обсягу нерозподіленого прибутку є: виплата дивідендів, розподіл прибутку на поповнення резервного капіталу та в рахунок збільшення статутного капіталу, покриття збитків, зміна облікової політики підприємства.

При здійсненні економічного аналізу власного капіталу обов'язково потрібно визначити ефективність його розміщення та рівень прибутковості.

Аналіз залученого капіталу передбачає поділ на аналіз короткострокових та довгострокових зобов'язань. При здійсненні бібліографічного аналізу виявлено, що жоден науковець не зацікавився питанням аналізу стану стійких пасивів. Однак, аналіз саме цих пасивів дозволяє виявити обсяг надходження грошових коштів з незапланованого джерела. Якщо аналізувати тенденцію використання тимчасово вільних коштів у вигляді стійких пасивів, можна розробити алгоритм їх використання таким чином, щоб отримувати більший дохід. Однак, головною проблемою здійснення такого аналізу є відсутність будь-якого нагадування про стійкі пасиви у фінансовій звітності. Тому, задля проведення економічного аналізу стану стійких пасивів необхідно вдосконалити форми фінансової звітності таким чином, щоб у них розкривалася інформація про їх використання або ж надавати аналітику первинні документи, внутрішню звітність, в якій міститься інформація про стан стійких пасивів на підприємстві.

У цілому, методика економічного аналізу залученого капіталу базується на співставленні звітних і базисних показників. Результатом таких співставлень є виявлення

відхилень, які характеризують приріст або зниження тієї чи іншої складової капіталу.

Наступною важливою і завершальною стадією аналізу пасивів є аналіз його розміщення, який передбачає розрахунок показників ефективності та рентабельності.

Третій етап аналізу стану пасивів підприємства – завершальний – передбачає формування аналітиком повного висновку про стан пасивів підприємства та надання рекомендацій щодо подальшого функціонування підприємства та управління ним.

Таким чином, здійснення аналізу стану пасивів за визначеними етапами та стадіями сприятиме отриманню повної, правдивої і неупередженої інформації про їх стан, що, в свою чергу, дозволить аналітику досягнути поставленої перед ним мети.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження методико-організаційних засад аналізу наявності і руху пасивів підприємства дозволило одержати такі висновки:

1. Власний та залучений капітали є головним індикатором визначення фінансового стану господарської діяльності підприємства, який підлягає аналізу, а тому потребує удосконалення методики аналізу руху пасивів. Більшість авторів розглядають аналіз стану пасивів поверхнево, не конструюючи повної послідовної методики, натомість пасиви потребують всебічного аналізу, здійсненню якого сприятиме розробка комплексної методики аналізу стану пасивів.

2. Методика проведення аналізу стану пасивів у широкому значенні передбачає систематизацію всіх економічних процесів, на які впливає зміна структури пасивів з метою розрахунку всіх можливих економічних показників, на які вони мають вплив, і які у майбутньому будуть використані при проведенні експрес-аналізу або поглибленого аналізу. Метою такого аналізу є діагностика стану пасивів заради формування інформаційної бази, вивчення якої сприятиме здійсненню якісного аналізу фінансового стану підприємства та його складових.

3. Розроблено процес здійснення аналізу стану руху пасивів, який складається з етапів: організаційного, методологічного та результативного та сприяє спрощенню роботи аналітиків-практиків, забезпечує зацікавлених користувачів повною інформацією про стан та рух пасивів підприємства, дозволяє встановити причинно-

наслідкові зв'язки змін, що відбулися, та передбачити тенденцію змін стану пасивів підприємства у майбутньому.

Зазначена методика аналізу руху пасивів суб'єктів господарювання дає можливість звести до мінімуму ризик прийняття неефективних управлінських рішень, що надалі дозволить реальніше оцінювати фінансовий стан підприємства.

Список використаних джерел:

1. Бочаров В.В. Современный финансовый менеджмент / В.В. Бочаров. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с.
2. Давидов Г.М. Стратегічний аналіз: навчальний посібник / Г.М. Давидов, В.М. Малахова, О.А. Маготець. – К.: Знання, 2011. – 389 с.
3. Мельник М.В. Экономический анализ в аудите: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям “Бухгалтерский учет, анализ и аудит”, “Финансы и кредит”, “Налоги и налогообложение” / М.В. Мельник, В.Г. Когденко. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2007. – 543 с.
4. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / В.О. Подольська, О.В. Яріш. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
5. Савицкая Г.В. Экономический анализ: учебник / Г.В. Савицкая – [9-е изд.]. – М.: Новое знание, 2004. – 640 с.
6. Сопко В.В. Об'єкти капіталу (пасивів) у фінансовому аналізі / В.В. Сопко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. / Серія: Економічні науки. – 2006. – № 3(37). – 316 с. – С. 145-148.
7. Чечевицына Л.Н. Экономический анализ: учебное пособие / Л.Н. Чечевицына. – Ростов на Дону: изд-во “Феникс”, 2001. – 448 с.
8. Шевчук В.О. Аналіз господарської діяльності: навч. посіб / В.О. Шевчук, О.В. Коновалова, В.П. Пантелєєв. – К.: ДП “Інформ.-аналіт.агенство”, 2011. – 399 с.